

यांचेशिवाय नमस्कार तो कोणाला करायचा ?

अवधूत हर्डीकर (०२०-२५३८०२०१)

याच कंपनीमुळे मराठी नाटकांचा खरा प्रारंभ झाला. भास्कर बुवा बखले यांच्याकडे मराठी नाट्यसंगीताची मूर्तमेढ रोवण्याचे व ते लोकप्रिय करण्याचे श्रेय जाते- ते; ते या कंपनीमध्ये आले होते म्हणूनच. बाळकोबा नाटेकर, जोगळेकर, बालगंधर्व यांचे सारखे अनेक नट नामांकित झाले. मराठी नाट्यदरबार: ख्यातनाम नट-गायक, -संगीत देणारे म्युझिक कंपोजर्स. यांचेमुळे गजबजला. मराठी नाट्याचा हा सुप्रभात-काळ होता. आणि हा काळ अण्णासाहेब कालखंड म्हणून ओळखला जातो. आपल्या गुणवान लोकांची कीर्ती आणि त्यांचे सद्गुण उच्चरवाने जनतेस सांगत बोलत रहाण्याची आपापल्यांमध्ये नसलेली सवय आपण आता तरी अंगी बाणवूया यामुळे आम्ही गुणांचे कौतुक करणारे गुणग्राहक ही आहोत.

१ अनेक क्षेत्रांमधल्या, ती कल्पना प्रथम सुचणाऱ्या व लगेच ती कार्यवाहीत आणून, नामांकित झालेल्या अशा कऱ्हाडा व्यक्तिमत्त्वांची ओळख आपण या सदरातून करून घेत आहोत. वाचकांना, या माहितीविषयी खरीच आस्था आहे किंवा कसे? असा प्रश्न मला काहींनी विचारला. आपल्याच माणसाच्या; दोष दिग्दर्शनाचा दोष घेणे किंवा गुणांचे जाहीर कौतुक करणे या दोन्ही बाबी कऱ्हाड व्यक्तीला मानवणाऱ्या नाहीत, हे माहीत असल्यामुळे एखाद्या जाणकार - हितैषी व्यक्तीची 'थांबवा आतां हे लिखाण' अशी स्पष्ट सूचना येईपर्यंत लिहित राहणे पसंत करावे लागते. या संबंधी च्या कोणत्याही सूचना, आपले मत; मला शिरोधार्य आहे., हे सांगितल्याशिवाय रहावत नाही.

२ श्री. शरद किराणे (भागवत) मुंबई

हे असे पहिलेच ट्रॅव्हल एजंट की ज्यांनी आपल्या देशांत आसाम-मेघालय-माणिपूर-मिझोराम-नागालँड-लेह-लडाख- अशा या आपल्या देशाच्या उत्तर-पूर्व भागात आणि अति पूर्वेच्या कॉम्बोडिया- व्हिएतनाम- चीन अशा देशांतून अनेक वर्षे लोकांना प्रवास घडवला आणि देशातून करण्यास प्रोत्साहित केले. (श्री. हर्षद सरपोतदारांनी ही माहिती पुरविली आहे.)

३) श्री. बळवंत पांडुरंग तथा अण्णासाहेब किलोस्कर- गुर्लहसूर / पुणे.

केवळ राजाश्रयाने चाललेले राजदरबारी संगीत कार्यक्रम सर्वसामान्य लोकांपुढे करण्याचें पहिले श्रेय जसे संगीतभास्कर, भास्करबुवा बखले हे आणि अशासारख्या काहींकडे जाते; तसेच राजाश्रयाने व राजदरबारांत चाललेले मराठी नाट्यप्रकार प्रथम लोकांकरिता व लोकांपुढे आणण्याचे श्रेय श्री. अण्णासाहेब किलोस्करांकडे जाते. दिनांक ३१-१०-१८८० या दिवशी म्हणजे सुमारे १३३ वर्षापूर्वी, कालिदासाच्या अभिज्ञान शाकुंतलम् या संस्कृत नाटकाचे मराठी रूपांतर

करून ते प्रथम स्टेजवर लोकांसमोर आणण्याचे श्रेय अण्णासाहेब किलोस्करांकडे जाते. लक्ष्मी रोड पुणे इथल्या आजच्या विजय थिएटरच्या जागी हा प्रयोग झाला. मराठी नाटकाचा हा खरा लोकांसमोर केलेला प्रारंभ होता. ते नाटक संगीत प्रधान होते. अण्णासाहेबांनी काही नाटके लिहिली. आणि जनते समोर सादर करण्यासाठी किलोस्कर नाटक कंपनीसुद्धा काढली. कंपनीचा उद्देश सर्वसामान्य मराठी जनतेसाठी, त्यांच्या मनोरंजनासाठी मराठी नाटके सादर करणे. याच कंपनीमुळे मराठी नाटकांचा खरा प्रारंभ झाला. भास्कर बुवा बखले यांच्याकडे मराठी नाट्यसंगीताची मूर्तमेढ रोवण्याचे व ते लोकप्रिय करण्याचे श्रेय जाते- ते; ते या कंपनीमध्ये आले होते म्हणूनच. बाळकोबा नाटेकर, जोगळेकर, बालगंधर्व यांचे सारखे अनेक नट नामांकित झाले. मराठी नाट्यदरबार; ख्यातनाम नट-गायक, -संगीत देणारे म्युझिक कंपोजर्स, यांचेमुळे गजबजला. मराठी नाट्याचा हा सुप्रभात-काळ होता. आणि हा काळ अण्णासाहेब कालखंड म्हणून ओळखला जातो. आपल्या गुणवान लोकांची कीर्ती आणि त्यांचे सद्गुण उच्चरवाने जनतेस सांगत बोलत रहाण्याची आपल्यांमध्ये नसलेली सवय आपण आता तरी अंगी बाणवूया. यामुळे आम्ही गुणांचे कौतुक करणारे गुणग्राहक ही आहोत. हे इतरांना समजू दे. आपल्या लोकांनी साधे कौतुकही करायचे नाही; आणि इतरांनी 'तो आपला नव्हे', म्हणून, ते करायचेही नाही या कात्रीत गुणी कऱ्हाडा सापडला आहे.

४) श्री. लक्ष्मणराव किलोस्कर - किलोस्करवाडी-

औद्योगिक महाराष्ट्राची खरी मुहूर्तमेढ क्रांतदर्शी श्री. लक्ष्मणराव किलोस्करांनी १८८९ मध्ये किलोस्करवाडी येथे रोवली. सुमारे सव्वाशे वर्षापूर्वीची ही गोष्ट आहे. ढवळ्यांची प्रकाशन संस्था, पेंढारकरांची नाट्यसंस्था, किलोस्करांची किलोस्कर कंपनी या कऱ्हाडा संस्थापक संचालक असलेल्या शतायुषी

संस्था!

श्रेष्ठ क्रांतदर्शी, अनुपमेय धाडसी उद्योजक, औद्योगिक विश्वाची मुहूर्तमेढ रोवून महाराष्ट्रांतल्या अनेकांना प्रगतीच्या वाटा दाखवणारी ही व्यक्ती, एका दीपस्तंभासारखी होती. सर्व सामान्य खेड्यातील शेतकऱ्यांना लागणाऱ्या शेताच्या नांगरापासून, पाणी खेचून शेतांत खेळवणाऱ्या पाण्याचे इंजिन निर्मिते म्हणून किलोस्करांचे नांव सर्वतोमुखी आहे. त्यावेळेला रत्नागिरी जिल्ह्यातल्या, देवगड तालुक्यातले, भारतीय विद्यांची जपणूक परंपरेने करणारे हे घराणे, आधुनिक काळाला कर्तबगार, क्रांतदर्शी पुरुषांची रांग देणारे साठ हजारांच्या वर कुशल अर्ध कुशल कामगारांना रोजगार देणारे कीर्तिमान घराणे ठरले. या घराण्याच्या विस्तृत छत्राखाली अनेक छोटे-छोटे कारखानदार पुढे आले. अनेक महाराष्ट्रियन लोकांचे स्फूर्तीदाते पद्मभूषण शंतनुराव किलोस्कर यांचेच सुपुत्र! किलोस्कर कंपनीला यांनी जगाच्या औद्योगिक नकाशावर आणली. भारत सरकारने या दोन्ही पिता पुत्रांवर आणि त्यांच्या किलोस्कर कंपनीवरही पोस्टल स्टॅम्प काढले आहेत.

५) पद्मभूषण श्री. शंतनुराव किलोस्कर पुणे- काळाची पावले खूप आधी ओळखू शकणारा एक द्रष्टा आणि धाडसी मराठी माणूस. 'किलोस्कर' नाव त्यांनी सर्वतोमुखी केले. त्यांच्या अनेक योजना फलदायी झाल्या आणि द्रष्टेपण प्रत्यक्षात अवतरलं. मुळांत किलोस्कर ही कंपनी कुटुंबाची कंपनी होती. कसावर उतरणारा प्रामाणिकपणा, एकनिष्ठता, आत्यंतिक विश्वासार्हता, सचोटी, दक्षता, प्रत्येकाला आपली कंपनी वाटावी इतकी ओथंबलेली आपुलकी, गुणांवरच्या प्रेमाबरोबर उपजत असलेला जिवाळा आणि असीम कर्तबगारी बरोबर येणारी सावधानता व चिकाटी अशा एकत्र दुष्प्राप्य असणाऱ्या उदंड गुणवत्तांनी युक्त असणारे सर्व संबंधित कऱ्हाड स्पिरीटनं भारलेली व्यक्तिमत्त्वे त्यांना

दैवी देणगी सारखी मिळाली. सर्वश्री शंभुराव जांभेकर, नानासाहेब गुर्जर, बापूसाहेब बोंद्रे, टिकेकर, व्ही. एम्. हर्डीकर आणि अशीच इतर मंडळी व्यक्तिगत 'मीपणा' विसरून एकाच ध्येयासाठी समर्पित झालेली! या भावना जिथपर्यंत होत्या तिथपर्यंत किलोस्कर कंपनीचा चढा आलेखच राहिला. या सर्व कर्तबगार द्रष्टेपणाच्या एकजुटीने किलोस्कर कंपनी भारतातील पहिल्या वीस कंपन्यांमध्ये होती. या कंपनीबाबत काही उत्साहित करणारी बातमी आम्हाला उत्साहित करीत असे. अनेक शहरांतल्या मध्यमवर्गीयांचा आर्थिक विकास आणि पर्यायाने शहराचा विकास किलोस्कर कंपनीमुळे झाला. २००३ साली शंतनुरावांवर भारत सरकारने पोस्टल स्टॅम्प काढला होता. भारताच्या शिक्षणप्रणालीमध्ये मॅट्रीकला अनुत्तीर्ण झालेली व्यक्ती, वडिलांनी शिक्षणासाठी अमेरिकेत पाठविल्यानंतर; इकडे येऊन, किलोस्कर कंपनीची बासष्ट हजारांच्याहून अधिक लोकांना नोकरी देऊ शकणाऱ्या किलोस्कर कंपन्यांची मालक म्हणून होती. या गोष्टी बरेच काही सांगून जातात. त्याचे वस्तुस्थितीवर आधारलेले तार्किक चिंतन आपणाला आपल्या जीवनात मार्गदर्शक ठरते, किलोस्करांचा उत्कर्ष सहन न होण्याची मानसिकता शेवटी आधुनिक काळातलं संपाच हत्यार घेऊन उभी ठाकली. तेव्हा तो संप शंतनुरावांनी कणखरपणे व मुत्सद्दीपणाने मोडून काढला. म्युनिसिपल कॉर्पोरेशनकडून त्यांच्या निषेधाचे पत्र व 'पद्मभूषण' मिळाल्याबद्दल सत्काराचे पत्र एकाच दिवशी मिळाल्यानंतर निषेध स्वीकारल्याचे व सत्कार नम्रपणाने नाकारल्याचे पत्र कॉर्पोरेशनला पाठविणारे हे बाणेदार व्यक्तिमत्त्व होते. पुढच्यांना आदर्श म्हणून या अशाच मोठ्या लोकांच्या गोष्टी कायमच्या ठेवी म्हणून आमच्या मनात राहतात.

६) नितीन कीर्तने पुणे- सोळा वर्षांखालील मुलांची टेनिसमधली राष्ट्रीय चॅंपियनशिप

तीन वेळा मिळविणारा नितीन कीर्तने (जन्म १९७५) पहिलाच! मोठ्यांच्या विभागामध्ये सुद्धा टेनिस मधली राष्ट्रीय चॅंपियनशिप याने १९९६ साली पटकावली. वासुदेव रेड्डीला त्याने यावेळी पराभूत केले होते. श्री. संदीप कीर्तने, श्री नितीन कीर्तने व श्री, सलील कीर्तने हे तीनही भाऊ टेनिसमधले चॅंपियन्स होते. आणि या प्रत्येकाने ताकदवान प्रतिस्पर्ध्याला हरवून चॅंपियनशिप मिळवली होती. गुणी कऱ्हाड्यांचा सार्थ अभिमान ज्यामुळे जागा राहतो; अशांचे आधार म्हणून ही अशीच मंडळी असतात.

७) श्री. विनायक जनार्दन कीर्तने, पुणे.

अण्णासाहेब किलोस्कर-पर्व, ज्यांनी पहिले मराठी संगीत प्रधान नाटक स्टेजवर आणले; त्या आधी जवळ जवळ १८ ते २० वर्षे ज्यांनी स्वतंत्र विषय घेऊन गद्य मराठी नाटक-थोरले माधवराव पेशवे म्हणून लिहिले; १८६१ साली प्रसिद्ध केले; आणि तेच नाटक १८६६ मध्ये इचलकरंजीकर नाटक कंपनीने स्टेजवर आणले ते श्री वि. ज. कीर्तने यांचे होते. १८६७ मध्ये त्यांचा 'मराठी बखर' या शीर्षकाने प्रसिद्ध झालेला प्रबंध वजा दीर्घतर लेख, त्यांना पहिले मराठी इतिहासकार ठरवतो. श्री वासुदेव शास्त्री खरे हे इतिहासकार; श्री. वि. ज. कीर्तने यांच्या लिखाणाच्या प्रभावाखाली होते. व आपण कीर्तने यांचेसारखेच इतिहासकार व्हायचे असे त्यांनी ठरवले होते.

आज येथेच थांबतो, श्रेष्ठ कऱ्हाडा व्यक्तिमत्त्वांचा परिचय करून देण्याचा हेतु अशा गुणवान माणसांसारखे आपण व्हावे हा आहे. त्यांनाही अनेक प्रकारची प्रतिकूल परिस्थिती आणि गटबाजी करून खाली ओढणारी माणसे होती. पण त्या सर्वांना टक्कर देऊन ही मंडळी वर आली होती. हे जाणून घ्यावे; तसेच आपणही हे सद्गुण आत्मसात करावे आणि पर्यायाने सद्गुणी पूर्वजांचे सद्गुणी वारसदार ही म्हण रूढ करावी. यांचेखेरीज नमस्कार तो कोणाला करायचा? याच करिता नेहमी वाचनात ठेवा.